

ze merasimlerinin yönetilmesi gibi görevlerin yanı sıra aileler arasındaki sorunlara ara buluculuk yaparlar.

Somali'de islah hareketi Seyyid Muhammed b. Abdullah Hasan ve Hacı Ferâh Ömer tarafından yaygınlaştırılmıştır. Hacı Ferâh Ömer, İngilizler tarafından sürüldüğü Aden'de Somali İslâm Birliği'ni kurmuştur. XX. yüzyılda bölgede Suudi Arabistan'daki Vehhâbî-Selefi ve Mısır'daki Müslüman Kardeşler hareketleri tarafından desteklenen yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır. el-İttihâdül-İslâmî gibi, sayı bakımından küçük olmakla birlikte toplum üzerinde büyük etki bırakan ve merkezî otoriteye karşı direnen hareketlerin sayısı artmıştır. 1969'da ülkede Cemâatü ehli'l-İslâm ve Vahdetü şebâbi'l-İslâm adlı iki büyük İslâmî kuruluş vardı. Son yıllarda ülkede dinî toplum üzerindeki rolüne vurgu yapan İslâm Mahkemeleri Birliği adlı yeni bir hareket ortaya çıkmıştır. 1994'te başşehir Makdişu'da oluşmaya başlayan bu mahkemelerin sayısı on iki kadar olup başkanları Şeyh Şerîf Şeyh Ahmed'dir. Toplum tarafından kabul gören mahkeme üyeleri Somali İslâm Mahkemeleri Yüksek Konseyi adıyla bir teşkilât kurmuştur. Makdişu'da başına buyruk iç savaşı sürdüren gruplara karşı harekete geçerek seslerini duyuran konseyin üyeleri arasında din bilgilerini ve başşehirin önde gelen iş adamları da bulunmaktadır.

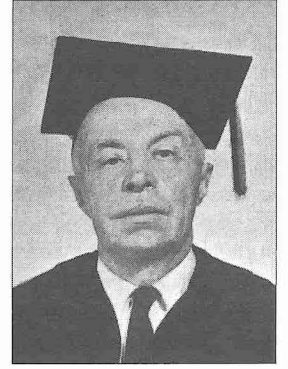
BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 703; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 267-280; L. di Varthema, *The Travels of Ludivico di Varthema A.D. 1503 to 1508*, London 1863, s. 85-90; Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ertuğrul Zekâi Ökte v.dğr.), İstanbul 1988, I, 165-169; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), X, 489-491; L. M. Devic, *Le pays des zendjs ou la côte d'orientale d'Afrique*, Paris 1883, s. 60-64, 151-154; E. Cerulli, "Kitâbü'z-Zünnûc", *Somalia*, Roma 1957, I, 233-292; a.mlf. – [G. S. P. Freeman-Grenville], "Makdişu", *EP*² (Fr.), VI, 126-127; a.mlf.ler, "Somali: Histoire jusqu'en 1880", a.e., IX, 746-747; N. Chittick, *Kilwa: an Islamic Trading City on the East African Coast*, Nairobi 1974, s. 14-15, 237-238; J. M. Cuoq, *Les musulmans en Afrique*, Paris 1975, s. 401-417; J. Jolly, *Histoire du continent africain*, Paris 1989, I, 89, 104, 126; M. R. Lipschutz – R. K. Rasmussen, *Dictionary of African Historical Biography*, London 1989, s. 157-158; Ali Moussa Iye, *Le verdict de l'arbre: le Xeer Issa: étude d'une "démocratie pastorale"*, Dubai 1991, s. 30-33; Abdülazîz el-Mühennâ, *eş-Şümâl beyne hayâteyn binâ'ü'd-devle ve hayâtü'l-kebîle*, Kahire 1412/1992, s. 218, ayrıca bk. tür.yer.; Abdülvehhâb Kâşif v.dğr., *eş-Şümâl: Hadâretühül-İslâmiyye ve me'sâtühül-insâniyye*, Cidde 1413/1992, s. 8-14, 24, 55-70; Ali Mahmûd Ali Ma'yûf, *Târîhu'l-hareketi'l-cihâdi'l-İslâmiyyi's-Şümâlî zıdde'l-isti'mâr*, Kahire 1992, tür.yer.; W. Michler, *Somali: Bir Halk Ölüyor* (trc. İrfan Öksüz), İstanbul 1993, s. 26-

32, 88; C. Coquery-Vidrovitch, *Histoire des villes d'Afrique noire des origines à la colonisation*, Paris 1993, s. 141; M. Horton, "East Africa", *The Mosque* (ed. M. Frishman – H. Khan), London 1994, s. 200, 205; Âtîf Sakr, *en-Nizâ'u's-Şümâlî ve's-şarâ'u'd-düvelî fi'l-karni'l-İfrikî*, Cize 1996, tür.yer.; Zeynelâbidîn Abdülhamîd es-Serrâc, "el-Ĥayâtü's-şekafiyye bi's-Şümâl fi'l-'uşûri'l-vüs-tâ", *Mecelletü'l-buhûş ve'd-dirâsâti'l-'Arabiyye*, XIII-XIV, Kahire 1987, s. 309-372; Ahmet Kavas, "Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hakimiyeti: Kuzey Somali'de Zeyla İskelesinin Konumu (1265-1334/1849-1916)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 5, İstanbul 2001, s. 109-134; a.mlf., "Makdişu", *DİA*, XXVII, 435-437; M. Orwin, "Somali", *EP*² (Fr.), IX, 744-745.

AHMET KAVAS

Joseph de Somogyi

SOMOGYI, Joseph de (1899-1976)

Macar şarkiyatçısı.

Budapeşte'de doğdu. Üniversite eğitimi son öğrencisi olarak tanındığı Ignaz Goldziher'in gözetiminde sürdürdü ve 1922'de doktorasını tamamladı; 1926'da iktisadî ilimler alanında ikinci bir doktora yaptı. Daha sonra devlet bursuyla iki yıl Fransa'da, üç yıl İngiltere'de kütüphanelerdeki Arapça yazmalar üzerinde araştırmalarda bulundu. 1935'te Macaristan'a döndüğünde Millî Müze'de göreve başladı ve alanıyla ilgili değişik kadrolarda çalıştıktan sonra Doğu Ticareti Devlet Yüksek Okulu'nda Arapça, Farsça ve iktisat tarihi okutmakla görevlendirildi. Siyasete karışmadığı halde II. Dünya Savaşı'ndan sonra devlete karşı kurulan bir komploda yer aldığı gerekçesiyle halk mahkemesinde yargılandı ve önce Sibiryâ'ya sürgüne gönderilecekler arasına konulmasına rağmen neticede bütün akademik haklarından yoksun bırakılıp zorunlu emekliliğe sevk edildi (1950). Yedi yıl kadar çeviri yapmak ve özel ders vermekle geçimini sağladı. 1957 Eylülünde dost ve öğrencilerinin yardımıyla ülkeden ayrılarak Viyana'ya geçti.

Viyana'da bir yıl kaldıktan sonra davet edildiği İngiltere'ye giderek Manchester, Leeds, Oxford, Cambridge ve Londra üniversitelerinde misafir hoca olarak ders veren Somogyi, 1959 Ocak ayında Harvard Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nin başkanı Hamilton A. R. Gibb'in aracılığıyla Amerika'ya iltica etti ve iki yıl Gibb'in yanında araştırmacı ve Widener Library'de Ortadoğu kitapları uzmanı olarak çalıştı. Ardından Brandeis Üniversitesi'nin Akdeniz Araştırmaları Bölümü'nde Arapça ve İslâm tarihi okutmaya başladı. Oradan ayrılınca tekrar Harvard Üniversitesi

tesinde araştırmacı oldu; ertesi yıl Kahire Amerikan Araştırma Merkezi'nde çalıştı. 1964'te Amerikan vatandaşlığına geçen ve ömrünün geri kalan kısmını orada ve Kanada'da geçiren Somogyi'nin misafir hoca statüsünde ders verdiği son akademik kuruluş Haydarâbâd Osmâniye Üniversitesi'dir (1969-1970). Latince, Grekçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Arapça, Farsça ve Türkçe bilen Somogyi İbrânîce, Rusça ve Portekizce'yi de okuyup anlayabiliyordu. Kariyeri boyunca İslâm kültürü, Arap dili ve edebiyatı üzerine pek çok çalışma yaptı; bu çerçevede uluslararası toplantı, konferans ve sempozyumlara katılıp çeşitli dergilerde birçok makale yazdı. Çalışmalarının önemli bir kısmı İslâm dünyasında ticaret, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntazam*, Demîrî'nin *Ĥayâtü'l-Ĥayevân* ve Zehebî'nin *Düvelü'l-İslâm ve Târîhu'l-İslâm*'i üzerindedir. Somogyi, Royal Asiatic Society'nin faal üyesi ve Indian Institute of Islamic Studies'in onursal üyesiydi.

Somogyi'nin, yaşamını Goldziher'in yazılarını derlemeye ve redaksiyonlarını yaparak yayımlamaya adanmış söylelenebilir; dolayısıyla onun değerinin anlaşılmasında büyük payı vardır. Önceleri Goldziher'in şahsı ve eserleri hakkında birçok makale yazan, Macarca kaleme aldığı çalışmalarını İngilizce'ye çevirip yeniden yayımlayan ve Samuel Lowinger'le birlikte onun için bir hâtıra kitabı çıkaran Somogyi (*Ignaz Goldziher Memorial volume I*, Budapest 1948), 1967'den itibaren bütün makalelerinin tekrar toplu basımını gerçekleştirmiştir (*Gesammelte Schriften*, I-VI, Hildesheim 1967-1973). Goldziher'in biyografisini de eklediği bu yayın şarkiyat dünyası için büyük bir hizmet olmuş ve eser bu alandaki ana kaynakların başında yer almıştır. Somogyi ayrıca, Goldziher'in Macarca yazdığı ünlü Arap edebiyatı tarihi ders kitabının (*DİA*, XIV, 104) genişletilmiş bir İngilizce tercümesini yayımlamış (A

Short History of Classical Arabic Literature, Hildesheim 1966), bu tercüme Azmi Yüksel ve Rahmi Er tarafından Somogyi'nin önsözünü birlikte Türkçe'ye çevrilmiştir (*Klasik Arap Literatürü*, Ankara 1993).

Eserleri: *Index des sources de la Hayât al-Hayawân de ad-Damîrî* (Paris 1928); *Das Problem der intuitiven Erkenntnis* (Regensburg 1930); *Ein Arabisches Kompendium der Weltgeschichte, das Kitab Duwal al-Islam des ad-Dahabi* (Lipsiae 1932); *The Tarikh al-Islam of adh-Dhahabi* (London 1932); *The Kitab al-Muntazam of Ibn al-Jauzi* (London 1932); *Religion und Medizin: Vorlesungen und Vorträge* (Albert Niedermeyer ve Georg Baumgartner ile birlikte, Basel 1945); *A Koran szemelvenyekben* (Kur'ân-ı Kerîm'den Macarca'ya yaptığı tercümelere ihtiva eder, Budapest 1947); *Ad-Damîrî's Hayat al-hayawân: An Arabic a Zoological Lexicon* (Bruges 1950); *Medicine in ad-Damiri's Hayât al-Hayawan* (Manchester 1957); *Muslim Table Games: a Contribution to Their History in ad-Damîrî's Hayât al-Hayawaân* (Oxford 1958); *The Arabic Chess Manuscripts in the John Rylands Library* (Manchester, Eng. 1959); *The Spanish Arabs and Islam; the Place of the Spanish Arabs in the Evolution of Islam as Compared with the Eastern Arabs* (Hartford, Conn. 1963-1964); *A Short History of Oriental Trade* (Hildesheim 1968).

BİBLİYOGRAFYA :

Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşriğin*, Kahire 1980, II, 48-49; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, XVII, 608; Yahyâ Murâd, *Mu'cemü es-mâ'i'l-müsteşriğin*, Beyrut 1425/2004, s. 483-484; A. DeSomogyi, "In Memoriam Joseph DeSomogyi (1899-1976)", *Studies in Islam*, XV/3, New Delhi 1978, s. 145-147 (aynı makale için bk. *Encyclopaedic Survey of Islamic Culture* [ed. Mohamed Taher], New Delhi 2003, IV, 222-224); Mehmet S. Hatiboğlu, "Goldziher, Ignaz", *DİA*, XIV, 104.

AYDIN TOPALOĞLU

SOMUNCU BABA

(ö. 815/1412)

Safevî şeyhi,
Hacı Bayrâm-ı Veli'nin
mürşidi, âlim.

Şeyh Hamîdüddin Aksarâyî adıyla da bilinir. Çağdaşı ve muhtemelen müridi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinden asıl adının Abdullah olduğu anlaşılan (Karabulut, s. 113) Şeyh Hamîdüddin kaynakların pek çoğunda Kayserili diye gösterilir (Lâmîf, s.

683; Mecdî, s. 74; İsmâil Hakkı Bursevî, s. 70; Harîrîzâde, vr. 172^a). Abdurrahman el-Askerî ise *Mir'âtü'l-ışk'ta* (Erünsal, s. 204) Aksaray'da doğduğunu yazmaktadır. Atalarının Türkistan'dan geldiği rivayet edilir. Hamîdüddin Aksarâyî ilk tasavvufî eğitimini babası Şeyh Şemseddin Mûsâ'nın yanında aldıktan sonra Dimaşk'a giderek zâhirî ilimleri öğrendi. Lâmiî, onun Dimaşk'ta Bâyezîdiyye Hanka'nında uzun yıllar bir şeyhe hizmet ettiğini, Bâyezîd-i Bistâmî'nin ruhaniyetiyle terbiye edildiğini ve Üveysî olduğunu kaydeder. Diğer kaynaklarda ise asıl şeyhinin Safeviyye tarikatının pîri Safiyüddin Erdebîlî'nin torunu Alâeddin Erdebîlî (ö. 832/1429) olduğu vurgulanmaktadır. Bu kaynaklarda, Hamîdüddin'in Dimaşk'ta iken aradığı iç huzuru bir türlü bulamayıp mürşid aramak için yola çıktığı, Tebriz yakınlarındaki Hoy şehrinde yaşayan Şeyh Alâeddin Erdebîlî'nin yanına gittiği, zikir meclisine katıldığı ve ona intisap edip tasavvuf yolunda büyük ilerlemeler kaydettiği belirtilmektedir (a.g.e., s. 203; Sarı Abdullah Efendi, s. 227; La'îzâde Abdülbâki, vr. 129^b-130^a).

Kemal Ümmî yukarıda zikredilen mersiyesinde Somuncu Baba'nın 815 (1412) yılında vefat ettiğini söyler. Bu bilgi doğru kabul edildiği takdirde onun şeyhi Alâeddin Erdebîlî'den on yedi yıl önce öldüğü sonucuna ulaşılabilir ve bu durumda Alâeddin Erdebîlî'nin değil, babası Sadreddin Erdebîlî'nin halifesi olma ihtimali kuvvet kazanmaktadır. Bununla birlikte Somuncu Baba'nın Alâeddin Erdebîlî'den hilâfet alması da mümkündür. İsmâil Hakkı Bursevî ise Alâeddin Erdebîlî'nin oğlu İbrâhim Erdebîlî'nin (ö. 851/1447) müridi olduğu kanaatinde. Ancak kronolojik olarak bu çok zayıf bir ihtimaldir. Kaynakların Alâeddin Erdebîlî'yi bu kadar ön plana çıkarmış olmalarının sebebi Timur ile birlikte Anadolu'ya gelerek burada oldukça şöhret kazanmış olmasıdır.

Hamîdüddin Aksarâyî, Erdebil Tekkesi'nde seyrü sülûkünü tamamladıktan ve bir süre inziva hayatı yaşadıkdan sonra şeyhinin emriyle Anadolu'ya dönüp Bursa'ya yerleşti. Sarı Abdullah Efendi, Alâeddin Erdebîlî'nin Somuncu Baba'ya hilâfet verip Anadolu'ya gönderirken yanındakilere, "Diyâr-ı Acem'de emanet olarak bulunan esrâr-ı ilâhiyye onunla birlikte diyâr-ı Rûm'a intikal etti" dediğini rivayet eder (*Semerâtü'l-fuâd*, s. 230). Kaynaklarda yer alan ifadelerden Somuncu Baba'nın Bursa'ya geldiği ilk yıllarda pek ön plana çıkmadığı ve kendini halktan gizlemeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde onun eşeğiyle

ormandan odun getirip bu odunlarla ekmeğe pişirdiği ve ekmeği sırtına yüklenerek sokak sokak dolaşır "somunlar, müminler!" diyerek halka dağıttığı rivayet edilir (Lâmîf, s. 683; Mecdî, s. 75; Hoca Sâdeddin, II, 425; Sarı Abdullah Efendi, s. 231; La'îzâde Abdülbâki, vr. 130^b). Kendisine Etmekçi Koca veya Somuncu Baba lakabının verilmesi de bundan dolayıdır.

Somuncu Baba, bu şekilde halk içine karışır melâmîleşmiş bir hayat sürmekte iken Ulucami'nin açılış sırasında Emir Sultan tarafından hükümdarla (Yıldırım Bayezid) tanıştırdı. Kaynakların ifadesine göre, hükümdarın damadı olan Emir Sultan kendisine yapılan hutbe okuma teklifini, "Gavs-ı a'zam şu anda bu şehirdedir, onların mübarek varlığı varken halka nasihat ve hitap etmeyi bize teklif etmek münasip değildir" diyerek reddetmiş ve bu görevin Somuncu Baba'ya verilmesini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid, cuma namazını kıldırma ve hutbe okuma görevini Somuncu Baba'ya tevcih edince o da mecburen hutbeye çıkmak zorunda kaldı, namazdan sonra verdiği vazza Fâtiha sûresini yedi farklı şekilde tefsir ederek Molla Fenârî'nin karşılaşmış olduğu bir güçlüğü de halletti (Sarı Abdullah Efendi, s. 231; İsmâil Hakkı Bursevî, s. 71-72; La'îzâde Abdülbâki, vr. 130^b-131^a; Harîrîzâde, vr. 172^b). Somuncu Baba'nın başta padişah olmak üzere herkesi etkilediği, hatta bu olaydan sonra Molla Fenârî'nin kendisine mürid olduğu rivayet edilir (Lâmîf, s. 683; Sarı Abdullah Efendi, s. 232).

Bu olayın ardından sırrının açığa çıkması, halk ve iktidar nezdinde tanınan bir şahsiyet haline gelmesi, kendisine yönelik ilginin gitgide artması, halkın arasına karışır sakin bir hayat sürmeyi daha çok tercih eden Somuncu Baba'yı bunalıttı ve çareyi Bursa'dan ayrılmakta buldu. Abdurrahman el-Askerî, onun Bursa'dan ayrıldıktan sonra Adana'da Ceyhan ırmağının kenarında bulunan Sis Kalesi'nin dağ tarafındaki bir köyde Nebî Süfî adında birinin evine yerleştiğini, Hacı Bayrâm-ı Veli'nin buraya gelip kendisini ziyaret ettiğini söyler (Erünsal, s. 202). Bazı kaynaklarda kendisinin doğrudan Aksaray'a gittiği belirtilmekteyse de (Lâmîf, s. 683) Askerî'nin görüşleri daha isabetli görünmektedir.

Nebî Süfî'nin evinde bir süre kaldıktan sonra önce Dimaşk'a giden, buradan Mekte'ye geçerek haccını eda eden Somuncu Baba hac dönüşü tekrar Sis'e geldi, yanına Nebî Süfî'yi de alarak Aksaray'a gidip